

Ady-év köszöntött ránk idén. A köszöntést persze nem mindenki viszonzta – előnyben maradtak a verselők, az idézetekre hajlamosak, az esztétizálók, a korszak szellemiségét meghívni készülő, no meg az iskolák, az értekező próza formálói, végül talán az irodalomtörténészek is. A visszaköszönéstől vagy értelmező gesztusoktól ódzkodók még így is el-elmaradoztak, s nem mert semmiféle olvasatuk nincs a költőről. A tónuskülönbségekhez, kortárs reflexiókhoz illusztrációképpen:

„Ady pontosan ugyanazért vállalhatatlan a mostani politikai hatalomnak, amiért életében is az volt. Gyakorlatilag ugyanaz történik, ami egyrészt félelmetes, másrészt viszont, ha úgy vesszük, Adynak szerencséje van, hogy megint reflektorfény vetül rá”.¹

„Tapasztalata annyira markánsan közép-európai, hogy megértéséhez 'kívülről' szemlélve nem kevés ismeret és nem utolsósorban türelem kell. Adyban van valami zavarba ejtően integratív, valami lefegyverzően 'összmagyar'. Hívhatnám akár nemzetegyesítő karizmának is”.²

Élményegyesítő karizma lehetett abban is, hogy olvasótáborba invitáltak nyáron. Helyét keRestem..., de még a helyszín sincs a látképen... Bakonyi erdő, a Likas-kő sziklá, Vinye falu és a Hódos ér között, Fenyőfő szomszédságában. Ha a vendégházon átvezető turistaösvényen indulsz, egy szabványos tűzrakóhelyet látsz, néhány sátrat meg sok fenyőrigót, éjszaka már rókát is. Amúgy a mennyboltig érő fenyves és tölgy, hajnali hőhullám a tisztásról az éji pára lepte fűre, tündék és villók illanása a ritkásabb sziklaösvény kanyarulatában.

De reggel gitárzene ébreszt, személyesen mindenkit, sátranként, ágyanként, kit s hogyan..., napközben gyergyói-gyimesi dalok, este-éjjel füstösebb nóták, meg Cseh Tamás, hisz Bakony ez..., még tipi-sátor is van, annyira hitelesen indiános az egész. Néhány nagyobb útmenti fatörzsön kézzel írott papírlap: Olvasótábor —>

Mert hát az. A zenés ébresztő mellé mozgásjá-

1 Király Levente: Félnek Adytól, mint a tűztől. 24.hu, 2019. jan. 27. /Bordás Gábor interjúja/

2 Térey János: „Kezdenek már nyakukba venni” – Száz éve halt meg Ady Endre. *Magyar Hang*, 2019. jan. 25.

tékok, színházi próbák, irodalmi előadások, énektanulás, gyertyafényes felolvasások, bütyköldék, szemináriumok, falukutatás, gyalogtúrák, főzőverseny, éjszakai misztériumjáték, gyertyafényes felolvasások, pásztortűz, számháború, spontán vidámság, villámfoglalkozások, zenélés, tűzrakó fahordás, kiscsoportok, kondi-park, találkozási intimítások, ismerkedési bátorságok, „Akármí”-party, közösségformáló rítusok, és sok-sok-sok szeretetteljes ölelés. A legjobb síróprogram táborzáráskor. Közben könyv és vers és kalligráfia és regény és online-könyvtárnyi világtudás. A bátorság pedig nem a jelenlétben, hanem a távozásban, a távolodás veszélyében kihívó. Kár otthagyni, fájó befejezni. Nemcsak nyári program, de megannyi évre szóló testvérség, barátság, elköteleződés, intimítás, élmény és érzemény. Gitárral és ütőgardonnal, csoportdalokkal és emberhangokkal, madárfütty és szélbeszéd között... És nevetés, spontán móka, kamaszos heccelődés, leleményes önismeret, kihívó válaszok, packázós kérdések, korosztályi cselek, nyár hangú lelkesültségek...³

A Fábán Zoltán Olvasótábor – még 1972-ben kezdődött Felsőtárkányban, hatvani és boldogi iskolásokkal, 1979 óta folytonos, jobbára felváltva erdélyi és magyarországi helyszíneken, ma már inkább középiskolásokkal, Kézdivásárhelyen a Művelődési Ház, Hatvanban az Ady Endre Könyvtár vált gazdájává.

S ha már Ady, éppen idén száz éve ment el. Művéről nemcsak kötetek kupacai itt az asztalokon, de előadások, megismerési modellek, spontán műtörténet, esztétikai bölcselmek, narratív visszaemlékezések is. Két éve még a „Mítoszok között” volt a tematikai horizont, most a jubileumi Ady-kép kínálja „a fenn és lenn” között, az „ásító semmi” és a Kompország-vidéki létformák diadalát, dalát, örökségét, kihívásait.

*„A régi időkben semmi sem volt,
Nem volt sem homok, sem tenger,
Sem sós habok,
Nem volt lenn föld,
Nem volt fenn ég,*

3 A többit lásd: <http://www.olvasotabor.hu/videoak>

*Nem zöldült a fű még,
Ásított a semmi.”*

– *Germán teremtéstörténet részlet* – helye nem csekélyebb, mint a 2017-es olvasótábor tiszteletére kiadott kis olvasófüzet..., kéznél legyen, ha valakinek koraesti bú, vagy hajnali ébredés közben, a fű zöldülése idején vagy borongós magányban mégis szüksége lenne rá hirtelen. A homok és a tenger mitológiai összefüggéseit itt most a fennén ég és a lenn zöldülő, erdei sziklakápolna (maga a Likas-kő) és kisvasút közti turistaút helyettesíti.

A mindennapi közeg ugyan nem valamely Komp-országot idéz, de a megértés, élmény, értelmezés, önkeresés, közösségvállalás kihívásaival mindenki szembesül, aki a „semmi ásításán” túli világban megmártózik. Adyval aztán még különösen is kalandoz mindez, mintha valóban a *Kocsi-út az éjszakában* sorai tennék próbára a táborlakókat.

Kocsi-út az éjszakában (1909)

Milyen csonka ma a Hold,
Az éj milyen sivatag, néma,
Milyen szomorú vagyok én ma,
Milyen csonka ma a Hold.
Minden Egész eltörött,
Minden láng csak részekben lobban,
Minden szerelem darabokban,
Minden Egész eltörött.
Fut velem egy rossz szekér,
Utána mintha jajszó szállna,
Félig mély csönd és félig láрма,
Fut velem egy rossz szekér.

Ez a félig mély csönd valójában a félig láрма korában is emberpróbáló. A belső csend türelme s a külvilág türelmetlensége egyszerre kihívás, sorsvállalás, életmerés, élménykötődés, megismerés-kockázat, elköteleződés-élmény is, mely a megértés felé kalauzolja a megnyíló érdeklődést, a mítoszokon túlra vezet a vándor lelket, s a csonka hold szomorúság-kockázatával zárja le a belsőben lobbanó tudás-lángok és érzelem-tüzek darabokra törő sokféleségét. Sőt, a sokféleség szabadságát is – a 25. olvasótábor mottója Csernátomban még ez volt: „A szabadság a legnagyobb ajándék, amit az egék az embereknek adtak” – Miguel de Cervantes. Az idej tábor már a szabadság ajándékának személyes kiteljesítési és megpróbáltatási tesztjét is hozzáadta az emberszabad gondolkodás örökségéhez...

Mert az ásítás helyetti semmi itt gazdagabb belső világok formálója is. Ahogyan a tábor (s névadójának hagyatéka is) tükrözi: *lélekipendítés* ez, a kultúra örökségének, meg a megismerés bátorságának egyynári kalandja, mely korszakos hatású marad.⁴ S maradjon is még, hisz lélek sok van, minden egészek töredeznek mostanság is, az éji sivatag némasága pedig leginkább az emberlelkek csoportos ünnepevényen oldható fel korszakosan. Költőnk és kora, száz év múltán, immár másfajta lélekválaszokat is kínál az ifjú lelkeknek, s mindenkinek, aki még ifjú tud maradni egy kicsinyég...

S hadd maradjon ez így. Kell maradjon, mert a belátás és az ölelés barátságosságába mélyen belefér a „félig csönd és félig láрма” rossz szekérzaján túli világok ezer mai titka és a válaszadás bátorsága is. Mert hát az eredeti cím itt voltaképpen nem olvasótábor kellene legyen, hanem a snassz nyelvi fordulat keserűségével együtt is olvasóbátor inkább. Hisz a keresés öröme, a rátalálás kockázata, a verses érintkezés bajos bátorsága az, amit a táborlakónak jött erdélyi, hatvani, budapesti diákok és előadók vállalnak és képviselnek idén.

Merthogy fenn kell tartani a könyv birodalmának, az emberlét írott korszakainak, a ráhangolódás lélekelő dalainak örökségét, a tudás és hit bátorságát. Azt is, amely nem nemzeti, hanem univerzálisabb, nem erdei, hanem tájegységibb, s nem hátsó udvari, hanem nyitott teraszos kultúra.

A magam lélekipendítését még a vonatúton Ady publicisztikáival kezdtem. *A nacionalizmus alkonya kötet* (Kossuth Kiadó, 1959), melyben az 1901 és 1916 közötti időszak sistersgően-visszafogottan zengzetes prózai írásai ülnek meg háromszáz oldalt. „*A nacionalizmusnál nagyobb hazugság nem állott még ki a porondra. A nacionalizmus maga ezer arc. Megzavarja a legbiztosabb embert. Lefoglal magának minden emberi gyöngeséget. Utazik tradícióra, kegyeletre, fajbüszkeségre, kenyéririgységre, minden erényre és bűnre...*” (i.m. 30; idézi Agárdi is, 2014:17).

Valóban ezer arc, s abból a magyar századkezdő változat sajátosan köztes, harsány, tompa és küzdelmes is, mintha még átmeneti tartalommal sem döntötte volna el senki, mire megy a román, a szerb, a tót, a sváb és a többiek utálatával, a kelettől nyugatig induló állandó kompolással, mely elszakad önnön partjaitól, de vissza is tér ugyanoda, drótkötél tartja, még sodortatnia sincs magát hová-meddig.

⁴ <https://morfondir.ro/lelekipendites-a-25-fabian-zoltan-olvasotaborrol/>

S ebben a köztes létben akár a költészet is megterem. Érmelléki falucskából Váradig, Pesten át Párizsig, vadkeleti sámánizmustól vadnyugati nagypolgári pompáig ívelő utak, Vér és Arany köde, istenes poézis, földobott kő visszapotyanása egyszerre. Olvasó-tábor, s nem narratív esztétikai kreatív kegyhely – így az irodalom-antropológiából, amit a táborba vittem tankönyvi Ady-fejezet helyett, csak a körvonalak se bókolhatnak elő igazán. De kísérlet, legalább szándék..., a megismerés megismerése mint átélés..., talán benne rejlik, talán belefut, talán kiágazik ezer csillagzat alakjában. Magam sem tudom, semmi biztos – csak a kérdés a biztos, az állítás már talány.

Mintegy olvasótábori tétovaságnak tetszik ez így. De szembesül a kósza keleti lélek kavalkádjával, s még inkább azzal, amely mindig és mindenhol, mindenkor és mindenki helyett is jobban tudja, miről mit is kell gondolni. Az úti-olvasmány mellé egy kortárs emlékezés jött velem..., egykori gyermek játszótárs, az indulás és felívelés kortánúja, Hetey Zoltán kötete – kivételes tanulságokkal. A visszaemlékező részletek eleje Érmindszent és Nagykároly pajkos diák-miliője, a kötet második fele Ady Bandi elfajzásának szigorú és felekezeti megítélésére. Kelt 1942-ben, hálás köszönettel a kegyesrendi aranymisést áldozópapnak, aki segítőtje lehetett a műnek, melyben „nem messze hangzó, erőtlen szava(ival) némileg szembeszáll azokkal a kisajátítási törekvésekkel, amelyek ezt a tősgyökeres magyar, vastagnyakú kálvinista, tipikus hétszilvafás nemesembert a zsidóérdekkel, a zsidószelemmel és a zsidóbombasztás zászlóvivőjévé akarták felavatni s az örökkévalóság számára ilyen minőségben megőrizni. Amikor ezt teszem, kénytelen vagyok olykor-olykor egyesek tyúkszemére lépni. De ehhez az adatokat az illetők, vagy elvarázsolók írásaiból merítem, igen gyakran szó szerint idézve, hogy tárgyilagosságot kellően megőrizhessem. Végre-valahára fel kell lebbenteni a fátyolt és fel kell fedni a sok hazugságot, ami az Ady Endre nemes alakját szemünk előtt eltakarja...” írja Hetey (1942, 1999:6). A játszótárs és szomszéd, fátyollebbentő és nemzetvédő attitűd persze nemcsak Ady körül lengedett, de a vérbő nacionalizmusok messzi tájain is. Amit azonban nem a kispajtás vagy a lángpallosos bajtárs emlékezetére hagyatkozva olvashatunk, hanem az értékbecslésben nem sokat és nem mindig vétkező Szerb Antalnál, az már sokkal inkább a visszafogott helyzetértékelés és helykeresés verszetben, idézetekben is tükröződő emlékanyaga. Ebből sem

a *Magyar irodalomtörténet* mintegy tizenöt oldalnyi áttekintése (Szerb 1978:486-510), hanem annak is csupán kivonatatos kivonata az, amit az olvasáshoz mint tábori élvezethez csatolni érdemes lenne. Ezt teszem most, alkalmazkodva ahhoz is, ami a tábor tematikai fővonala mellett az élményhátér, az erdő sötétje és rejtőzködő fényei, a bakonyiság mint Ady Párizsának visszképe, s az egykori bakonyi indiánokat idéző körülmények megkívánta rövideg megenged.

Ady és Szerb Antal viszonya, Ady és kora más poétáinak lehetséges viszonya (akár Nagyváradon, akár Párizsban, akár Csucsán rejtőzik-sötétlik is a lehetőség), bizton magában rejt az okfejtést, melyben (az ősök és ifjúkor, Nagyvárad, Párizs, a romantika, a vitalizmus és halál, a vallás, szerelem, pénz, szegénység mellett) Ady magyarsága a kulcsfogalom. Szerb az irodalomtörténet, az esztétika, a kultúraelmélet és a kortárs kultusz történet keretei között is hangsúlyosan futtatja végig az Ady-életmű és a költő kompjárat-i-kompországi sorsalakulását, továbbá ennek életfontos jegyeit. De mindenekelőtt a költői-alkotói szereptudat, felkentség és kulturális örökség megannyi momentumát, melyek ma már más kontextusba helyezik, más felhangokkal gazdagítják az életművet. Szerb fölöttébb hangsúlyozza Ady életében és létében az átmeneti állapotokat: határ menti településen születik és sarjadozik (olykor csak kulturális, máskor épp földrajzi momentum ez), életvitelében is az átmenetiség a fő momentum, a híd-szerep, a kompjellegű küldetésesség, hisz újságírónak tanár, októnak inkább publicista..., katolikusnak protestáns és fordítva ugyanúgy a köztesség megjelenítője..., nyugatinak keleti, de Párizsban szerzett involváltsága itt keleten nem lehet őszintén nyugatvá, csak időlegesség... Meg aztán: költőnek riporter, vezérnek plebejus, nemesnek polgárian parlagi, gőgösnek túl szentitív, verseiben vezércikkíró, önkritikusnak hiú, fiatalnak öreg („első négy verskötetét ’fogyó élete növekvő lázában’ írta” mondja Szerb – s mindösszesen 42 évesen hunyt el...!), férjnek csapodár, párizsi poétának nagyváradias sajtómunkás, a *Vér és Arany* testi romantikájának szűk szavú prózaírója, misztikus szimbolista csak a kollektív magyar tudattalan hordozója, mítoszalkotónak parlamenti skribler (aki Tisza Istvánra önti világáragja tompa hangtömegét, akár a „fekete zongora” összes átkát is), „menekülő élete” lázában kisszerű szanatóriumlakó, nőcsábásznak monogám, halálfélelmében mámorba tékozló életparláró, de költő-zseninek pazarlóan komplikált...

Szerb Antal képlete(i) persze nem közvetlenül alkalmazkodnak „a demokratikus humanista és européer patrióta modern Ady szellemiségét” tükröző mai időszerűség-vizsgálódáshoz (lásd erről az Agárdi Péter *Ady magyarságáról és modernségéről* összeállított válogatását, 2014), de valamelyest mégis asszociálnak Ady saját önképéhez: „Verseimet nem olvassák, ha olvassák, nem értik, ha értik, annál rosszabb”... Ugyanakkor a teljesebb Ady-kép nemcsak az életvitel hordozta térbeli mozgás, magány és álkapcsolat, öserő és függelmek kietlen tájaira, erdeibe és világvárosaiba invitál bennünket, amelyek a költő megértését halvány reménnyel vesszük körül, hanem megkonstruálhatóvá teszik a mindenkori későbbi értelmezések, újraolvasatok táguló, de bensőséges világát is. Ady „vérző magyarsághoz hazatalálása” a háborús idők gyürkőzésében „a fajtám sorsa” hangján zeng tova: „*Romantikára hajló nép vagyunk. Frázis-ímádásunknak is ez az oka. S ez az oka annak is, hogy keleti módon szeretjük a tömjént. Faji büszkeségünk, patrióta képzelgéseink üstökénél lehet bennünket megfogni. Ez a bűnünk burjánzottatta föl a csaholó hazafiságot. Ezért utazik reánk minden család, ámtítás, hazugság és cselvetés a hazafiság nevében. Ez a húr mindig meghat és mindig megfog bennünket. A lényegét és a valóságot nem keressük, mihelyst hazafisággal csaholják hazug módon tele a fülünket*” (Nagyváradai Napló, 1902).⁵

A költői küzdelem a politikai és közéleti dúlással már a korai években, jelesen 1899-től keltezett írásokban is jelen van, ugyanakkor a divináció iránti fogékonyság, a fausti megoldásba belefáradó robusztus küzdelem megviseli a helyét cserélő, vidékiből világvárosivá szárnyaló alkotót: a váteszzeni visszatalál(ni próbál) a kollektív miliőhöz, a vitalizmus végtelenségétől a „halálon inneni, életem túli” világisághoz, a „halottak élén” a veszendőséghez, a filozofikus spekuláció helyerti lázadó intuíciohoz: „*Aki igazán él, csak jó lehet*”...! S az elszántságot Szerb Antal is elismerően fogadja el: „Halálkultusza az életkultusszal iker” (uo. 1978:498).

Fenntartva a látszatot, hogy voltaképpen az olvasótáborról, az olvasó bátorságáról szólok a fentiekben Ady ürügyén, ahol e „lélekpéndítő” együtt-létben (Bacsa 2016) az élő vers szituatív élménye és a megértés magányos nyomatéka együttesen terheli a táborlakó résztvevők idős vagy kamaszos körét is, annyit még belátóan és csendesesen hozzátennék: ha létezik (márpedig szerzők hosszú sora szerint ténylegesen is létezik) irodalomantropológia, akkor épp

5 idézi Agárdi i.m. 18.

a bakonyi indiánózás közepette földidézett párizsis interpretációk szituatív tesztje kínál alkalmat a másképpeni és „belülnézeti” Ady-felfogásnak. A jelenlévő, némi érdeklődéssel és rettenettel vegyes kíváncsisággal befogadni látszó diákságnak csak részben vallottam meg, miképpen láthatjuk „másként is” a költői művet, mint a magyartanár, aki közvetlen vagy áttételes interpretációt vár el diákjától, élettények ismerethiányával, bölcsesség-hátterek még csak építkező világaival szemben is. Arról bucsálódttam néhány idézet és példa kapcsán, hogyan is lehetne az irodalomnak antropológiája, ha az antropológia etnológiai értelme a messi népek kutatásának sajátos módszertanával büszkélkedik legtöbbször.

A kiindulópont a másság/azonosság és köztesség területéről az irodalom funkcionális tartalma felé, a közlő és befogadó élményközössége felé tart. Irodalom és kulturális antropológia viszonyát (konyhanyelvre fordítva) meg lehet nevezni az *antropológia irodalma*, témaválasztásai, szókészlete, leíró narratívái, textusai és értelmező modellek alakjában is. Ugyanakkor az *irodalom antropológiája* a kontextus, a mindenkor lehetséges szövegösszefüggések mögöttes tartományában lakozik, így például a saját emberkép kialakulása, fennmaradása, csoport- és én-identitások felőli elbeszélsmódja („émikus” szempont) felmutatásával. Adyra tükrözve mindezt: ahogyan Ady önmagáról fogalmaz, s ahogyan Róla a környezete gondolkodik, az nemcsak eltérő, kontrasztos, korszakos, idő-függő is, de még egyazon korszak egyenirányított Ady-képében is rejtőzik több értelmezési árnyalat (alkalmas illusztráció ehhez a háború utáni magyar irodalomtörténetben megjelent „nagy opuszok” szemléleti párhuzama és kontrasztja: Révai József, Vezér Erzsébet, Bölöni György, Schweitzer Pál, Koczkás Sándor, Veres András, Szerb Antal, Sötér, Klaniczay, és mások ugyanakkor, ugyanott, ugyanarról...!). Az *irodalomantropológia* ugyanakkor nemcsak azt kell rögzítse, hogyan interpretálja önnön magát,⁶ hogyan interpretálják őt a környezetében, milyen lesz egy „távolnézeti” Ady és egy átértelmezett (lásd pl. Hetey és Révai és Lukács és mások Ady-képzeteit), hanem a költői önértelmezés és korszakos Ady-kép mellett az interpretációk történetisége, magából Adyból nézve a kor tünetényei, az esztétikumtól a koreszméig megannyi rábeszélőgépezet működés módja is beleillik a komplex képbe, mely még

6 lásd árnyalataival együtt Biczó – Kiss 2003; Kulcsár Szabó – Szegedy-Maszák 2000; N. Kovács 2007; A.Gergely 2018.

ezután tolmácsolásra is szorul, megértésre és befogadói újraértelmezésre, ennek visszahatására az irodalmi kánonra, nyelvre, ideákra, ideológiákra is.

Mármost mindez nem másfél órás olvasótábori kis trakta anyaga, hanem több féléves egyetemi kurzusé – annak is mélyen a háttérben további olvasmány-mennyiség, értelmező kísérlet, irodalomtudományi metodika, antropológiai megértélmélet, kommunikációs korkultúra. Tanulságosan talányos, ahogyan ugyanitt a bakonyi erdő tisztásán az olvasótáborot működtető értelmiségi csapat tagjai, muzsikustól könyvtárosig, gimnáziumi tanártól színházi rendezőig, táboralapítótól filozófia-professzorig, akadémiai kutatótól képzőművészig másképp-másképp szerelkeztek föl Adymenti érvkézletekkel. Kocsis István a veterán Ady-interpretációk és kordépek felől, Dr. Kovács Gábor a világnézeti időképek felől, Halmy György a sáman-mítoszok felől láttatták Adyt és korát, Mester Béla pedig nemcsak főzőmesterként, „házi” filozófusként, meg egy alkalmi szöveggyűjtemény összeállítójaként kínált eltérő olvasatokat (Mester 2019), hanem mindeme gyülekezeti közösség összhangjában meglévő, az Adytól sokszor igen messiás értelmező közösségi alaptónust is érzékeny megismerési perspektívává tette. Ami pedig ebben nem közvetlenül „az Ady vers időszűrője” témakör, de mégis oda kapcsolódik, ahol indiános éjszakában és gitáros transzcendenciában újra-meg-újra előjön Adyval az „ősi képzetektől a keresztény Isten-vízióig” egy sor sokrétű élménykör..., sűrített fogalmi-képi anyagba és formai keretbe ágyazott hatásimpulzus, a keresés, várakozás, azonosulás, eltávolodás, megnevezés gyötrelmei, melyek közt „a kompozíció mint a versek egységét megteremtő tényezők egyike hat, mely a jelképiesítésen, merész ellenpontozáson, a vizionáláson, az erős hangulati eséseken uralkodó formafegyelemből” erednek Adynál – ahogyan erre Thomka Beáta hívja föl figyelmünket (1977:51).

A költői értékű-érvényű interpretációt meghagyva a hozzáértőknek, csupán az Adyhoz címzett értelmiségi mulató egy eseményére próbáltam hangolódási utat keresni a fentiekben. Az a „híd-szerp”, az a komp-közérzet, s az az összekötő pozíció, melyben Ady létét az utókor sokszorosan interpretálni próbálta, előjön, hatásimpulzusként beköltözik az olvasótáborba is. Látni mást, érzékelni sokkalta másabbat, szembesülni száz éves indulatok és olvasatok kísértő jelképtárával – bizonyonnan nem lehet állampolgári közérzet-mentes, határ-független, műveltség-kitettséggel terhelt élménykínálat erdélyi

és magyar alföldi diákoknak. De nem volt az Ady ideje és kora tájékán sem, sőt nem az a nemzet-fókuszú ideológiák évszázados hullámváltozásai alkalmával sem.

„A nacionalizmus: a dühödöt hazafiság. De még az sem. A patrióta nevet ugyan sokszor kompromittálták már, de még mindig szentebb fogalom köpenye, hogysen a nacionalizmust fődhesse. A nacionalizmus nem hazafiság. A hazafiság valami olyan sine qua non-ja az embernek és a társadalomnak, hogy még fogalom-má sem kell sűríteni s szót sem keresni hozzá. A közös kultúrában s közös társadalmi munkában álló, becsületes, munkás emberek mind azok. Hazafiak, ha úgy tetszik. Aki ellensége a haladásnak, a jobbra törésnek, az emberi szellem feltétlen szabadságának, hazaáruló, ha örökösön nem tesz is egyebet, mint a nemzeti himnuszot éneklé...” (1905).

Felhasznált szakirodalom

- Ady Endre 1905 A nacionalizmus alkonya. In *Ady Endre összes prózai művei*. 65. Arcanum Adatbázis Kft. 1999. On-line: <https://mek.oszk.hu/00500/00583/html/ady50.htm>
- Ady Endre 1901 A magyar kétféjű sas. In *A nacionalizmus alkonya*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1959:30-31.
- Agárdi Péter 2014 „Komp-ország megindult dühösen Kelet felé újra”. *Ady magyarsága és modernsége. Cikkek, versek, esszék, tanulmányok*. Szerkesztette Agárdi Péter. Napvilág Kiadó, Budapest, 288 oldal.
- Bacsa Tibor szerk. 2016 *Lélekipendítés I. A hatvani olvasótáborosok kalandozása a Kárpát-medencében 1972–2001*. Ady Endre Könyvtár – Fábrián Zoltán Alapítvány, Hatvan, 448 oldal.
- Biczó Gábor – Kiss Noémi 2003 *Antropológia és irodalom: egy új paradigma útkeresése*. Csokonai Kiadó, Debrecen, /Antropos sorozat/, 437 oldal.
- A. Gergely András 2018 Az antropológiai megértés irodalmi természete – vagy fordítva. *Káfé Főnix*, Periszkóp rovat, <https://sites.google.com/view/peri-mikroszokp/201883-106/az-antropol%C3%B3giai-meg%C3%A9rt%C3%A9s-irodalmi-term%C3%A9szete-vagy-ford%C3%ADtva>
- Hetey Zoltán (1942) 1999 *Ady Endre tragédiája*. Magyar Ház, Budapest, 204 oldal.

- Kulcsár Szabó Ernő – Szegedy-Maszák Mihály
2000 Előszó. In Bednatics Gábor et al. szerk.
Az irodalmi szöveg antropológiai horizontjai.
Osiris, Budapest, 10-13.
- Mester Béla szerk. 2019 „*Ady 100*”. *Szöveggyűjtemény a Fábrián Zoltán Olvasótáborosoknak, Fenyőtő 2019.* AEK Hatvan – Városi Színház Kézdivásárhely – Grassalkovich Művelődési Ház, Hatvan.
- N. Kovács Tímea 2007 A kultúra szövegének és az antropológia szövegeinek olvasása. In *Helyek, kultúrák, szövegek. A kulturális idegenség reprezentációjáról.* Csokonai Kiadó, Debrecen.
On-line: <https://docplayer.hu/32060109-N-kovacs-timea-helyek-kulturak-szovegek-a-kulturalis-idegenség-representaciojarol.html>
- Szerb Antal /1934/ *Magyar irodalomtörténet.* Hatodik kiadás. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978:486-510.
- Thomka Beáta 1977 A keresés nyelve. In Bordás Győző szerk. *Az Ady-vers időszerűsége.* Fórum, Újvidék, 47-52.
- Látványforrás: <https://www.facebook.com/olvasotabor/?fref=ts> ; <http://www.olvasotabor.hu/>

